

“NUTQIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARNI O‘RGANISH VA NUQSONLARNI OLDINI OLISH”

*Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Maxsus
pedagogika yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Ilyosjonova Saodat Azimjon qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada logopediya haqida va uning sohalari logopad bolalarni o‘rganish va ularga ta’lim tarbiya berish nuqsonlarni oldini olish va nutq buzulishlarining etiologiyasi va olimlarning fikr va mulohazalarini ko‘rib chiqamiz va fikr yuritamiz

ИЗУЧЕНИЕ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ И ПРОФИЛАКТИКА НАРУШЕНИЙ

Аннотация: В данной статье мы рассмотрим и обсудим изучение логопедии и ее направлений, изучение логопедических детей и средства их воспитания, этиологию речевых нарушений, а также мнения и суждения ученых.

STUDYING CHILDREN WITH SPEECH IMPAIRMENTS AND PREVENTING DISORDERS

Abstract: In this article, we will discuss and discuss the study of speech therapy and its areas, prevention of speech disorders, etiology of speech disorders, and the opinions and observations of scientists.

Logopediya bu – nutq buzilishlari haqidagi maxsus ta’lim va tarbiya vositasida nutq buzilishlarini o‘rganish, tuzatish va oldini olish haqidagi pedagogik fandır. Logopediya nutq faoliyati buzilishining sabablari, mexanizmlari, alomatları, oqimları tarkibini o‘rganadi. Fan sifatida logopediya nutq nuqsonini tuzatish, nutqiy faoliyati zaiflashgan shaxslarni o‘qitish va tarbiyalash jarayoni hisoblanadi. Logopediyani o‘rganish obyekti – nutq nuqsoniga ega bo‘lgan shaxs. Adabiy tilda qabul qilingan nutq normasidan bir oz bo‘lsa ham chetga chiqish – bu nutq nuqsoni hisoblanadi.

Nutq buzilishi, nutqiy muomalaning cheklanganligi bola shaxsining shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi, aslida bo‘lmagan ruxiy buzilishlarni, hissiy-irodaviy sohaning o‘ziga xos xususiyatlarini keltirib chiqarishi, uning harakteridagi salbiy fazilatlar (tortinchoqlik, qat’iyatsizlik, odamovilik, salbiylik, nomukammallik tuyg‘usi) ning rivojlanishi uchun yo‘l ochib berishi mumkin.

Bularning barchasi savodxonlikni egallashga, umuman, o'zlashtirishga, kasb tanlashga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, logopediya fanining ahamiyati bolaning nutqiy buzilishini bartaraf etish, shu bilan birga uning mukammal, har tomonlama rivojlanishini ta'minlashdan iboratdir.

Logopediya otorinolaringologiya, nevropatologiya, psixopatologiya, oligofreniya klinikasi, pediatriya bilan uzviy bog'langandir. Jumladan, nutq va eshitish a'zolarining patologiyasi (masalan, tovush buzilishida) nafaqat buzilishlar etiologiyasini aniqlashga, balki tibbiy ta'sir ko'rsatish bilan bo'ladigan logopedik ishlarni to'g'ri qo'shib olib boorish uchun ham imkon beradi. Masalan, tovushning buzilishi qisman hiqildoq va tovush burishiqlari (g'urrallar, tugunchalar, papillomalar, tovush burmalarining chandiqqa aylanishi va boshqalar)ning turli organik jarohatlanishidan hosil bo'lishi mumkin. Bunday hollardagi tovush buzilishining tovush apparati fiziologik ishini normallashtirmay turib davolash mumkin emas. Bu dori-darmon, jarrohlik, fizioterapiya, psixoterapiya uslubida ta'sir etish bilan ta'minlanadi.

Nutq buzilishining ko'pgina turlari markaziy asab tizimining organik shikastlanishi bilan bog'liq bo'lib, u logoped va nevropatolog-shifokor yoki psixonevrologning hamkorlikda ishlashi bilan aniqlanishi mumkin. Nutq buzilishi hollarida ruhiy faoliyatning turli buzilishlari: ruhiy rivojlanishda orqada qolish, o'zini tutish va his-hayajon hollaridagi buzilishlar, diqqat-e'tibor, xotira, aqliy faoliyat buzilishlari ko'zga tashlanishi mumkin. Nutq buzilishlarini ularning paydo bo'lish mexanizmlari tahlili, markaziy asab tizimi buzilishlari bilan bog'liq bo'lgan, birlamchi va ikkillamchi ruhiy faoliyati ishlarining hammasi psixonevrologshifokorning xizmat doirasiga kiradi. Psixonevrolog-shifokor bolaning aqliy jihatida xulosa chiqaradi, nutqiy kamchiligini tibbiy jihatdan aniqlaydi, talab etiladigan davo choralarini qo'llaydi.

Nutq buzilishining ko'pgina ko'rinishlari miya rivojlanishining barvaqt sekinlashuvi bilan bog'liq. Bunday hollarda logopedik ish markaziy asab tizimini maxsus dori-darmonlar bilan davolash orqaligina samara berishi mumkin. Bunday davoni psixonevrolog-shifokor belgilaydi. Ayrim paytlarda nutq buzilishlari hishayajonli qo'zg'alishning kuchayishi natijasida sodir bo'ladigan harakatdagi notinchlik bilan qo'shiladi. Bunda bola maxsus davolangunga qadar logopedning ishi besamara bo'laveradi.

Nutqning alohida ko'rinishdagi buzilishlariga, masalan, duduqlanishning ayrim turlari, mutizmga yoki keskin ruhiy istiroblar – qo'rqish, hayajon, ko'nikkan muhitning almashinishi va boshqalar sabab bo'lishi mumkin. Ularning paydo bo'lish vaqtida bola tegishli kun tartibi va davoga muhtoj bo'ladi.

Anomal bolalarni, shu jumladan, nutqi buzilgan bolalarni ham o‘qitish va tarbiyalash nazariyasi asab tizimi tuzilishi, uning rivojlanish xususiyatlari va vazifalari haqidagi bilimlar asosiga quriladi.

Nutqni idrok etish va uning samaralari turli operatsiyalarni qamrab oladigan, murakkab ierarxik qurilishga ega bo‘lgan ko‘p darajali jarayonlardan iboratdir.

Nutq kamchiliklarini aniqlash bosqichlari:

- Tibbiy ko‘rik- Nevrolog, psixonevrolog, otorinolaringolog ko‘rigi.
- Psixologik baholash-Bola psixik holatini aniqlash.
- Logopedik tekshiruv-Fonematik eshitish, artikulyatsiya, leksik-grammatik taraqqiyot, og‘zaki va yozma nutq tekshiriladi.

Logopedik ishlar quyidagi yo‘nalishlarda olib boriladi:

Yo‘nalish	Mazmuni
Tovush chiqarishni tuzatish	Artikulyatsion mashqlar, tovushlarni avtomatlashtirish.
Fonematik eshitishni rivojlantirish	Maxsus eshitish mashqlari va o‘yinlar.
So‘z boyligini oshirish	Lug‘at boyituvchi mashqlar, hikoya tuzish, savol-javob.
Grammatik tuzilmalarni shakllantirish	Gap tuzish mashqlari, bog‘lovchilardan foydalanish.
Yozma nutqni rivojlantirish	Harf tanish, diktant, matn tuzish.
Psixologik-pedagogik yondashuv	Bolani motivatsiya qilish, ijobiy muhit yaratish.

Nutq buzilishlari etiologiyasi muammosi kasalliklarni keltirib chiqaruvchi sabablar haqidagi umumiy ta’limotlar singari uzoq tarixiy rivojlanish yo‘lini bosib o‘tdi.

Qadimgi grek faylasufi va shifokori Gippokrat bir qator nutq buzilishlarining sababini kori Gippokrat bir qator nutq buzilishlarining sababini ko‘rsatib o‘tgan.

Boshqa grek faylasufi Aristotel nutq hosil bo‘lish jarayonini periferik nutq apparatining anatomic tuzilishi bilan bog‘lab, anatomik tuzilishdagi kamchiliklarni nutq buzilishiga sabab qilib ko‘rsatgan. Antik davr olimlarining tadqiqotlarida nutq buzilishlari sabablarini tushunishda ikki yo‘nalish ko‘rsatilgan. Birinchi yo‘nalish Gippokrat nuqtai nazari bo‘lib, bosh miyaning jarohatlanishi nutq buzilishlarining kelib chiqishiga sabab bo‘luvchi bosh omil ekanligi ta’kidlangan. Ikkinchisi Aristotelga tegishli bo‘lib, periferik nutq apparatining buzilishlari aynan nutq buzilishlarining sababi etib ko‘rsatilgan. Nutq buzilishlari sababini o‘rganishning keying davrlarida ham bu ikki nuqtai nazar saqlanib qolgan.

Nutq buzilishlari etiologiyasida bosh miya jarohatlanishining o‘z o‘rni borligi eramizdan avvalgi 400 ming yil ilgari Gippokrat tomonidan aytib o‘tilgan bo‘lsa ham, bunga haqiqiy ilmiy tasdiq 1861-yilda, fransuz shifokori Pol Broko tomonidan bosh

miyada nutq markazi mavjudligi va bu markaz jarohatlanishi nutq buzilishini keltirib chiqarishi mumkinligi ko'rsatib berilgandir.

S.M.Dobrogaev nutq buzilishlari sabablari orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatgan:

1. Oliy nerv faoliyati kasalliklari;
2. Anatomik nutq apparatida patologik o'zgarishlar;
3. Bolalikdan tarbiyaning yetishmaganligi;
4. Organizmning umumiy nevropatik holati.

Bolalar nutqining rivojlanishida ko'rish va eshitishning roli. Nutqning to'g'ri rivojlanishi uchun bola normal eshitadigan bo'lishi muhimdir.

Eshitish organi bola tug'ilgan kunidan boshlaboq ishga tushadi. Hayotining ikkinchi haftasiga kelib, bolaning ovozga quloq solayotganini kuzatish mumkinki, bu eshituv analizatorining funksional jihatdan yetarlicha yetukligi hamda markaziy nerv tizimida eshituv dominantasi paydo bo'la olishini ko'rsatadi. Hayotining 2-oyiga kelib bola sifat jihatdan har xil tovushlarni ajrata boshlaydi. 3-oydan boshlab ovoz kelgan tomonga qarash odati paydo bo'ladi, bola 3-4 oylik bo'lib qolganda tovushlarning tonini ajrata boshlaydi.

Nutqning rivojlanib borishida bolalarning kattalar bilan aloqa bog'lab, suhbatlashishi katta ahamiyatga ega. Bu esa bolaning eshitib eslab qolish qobiliyati va lug'at boyligini boyib borishiga yordam beradi.

Fonematik idrok asta-sekin, talaffuzning shakllanishi parallel ravishda rivojlanadi. Odatda, bola 4 yoshga yetganda o'z ona tilidagi barcha fonemalarni eshitish orqali ajrata olish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Ko'rish ham bola nutqining rivojlanishida muhimrol o'ynaydi. Nutqning paydo bo'lishi va uning idrok qilinishida ko'rish analizatorlarining muhim rol o'ynashi, tug'ma ko'r bolalarning kech gapira boshlaganligi bilan tasdiqlanadi. Ko'radigan bola gapirayotganlarning til va lab harakatlarini sinchkovlik bilan kuzatadi, ularni qaytarishga harakat qiladi. Odatdagi artikulyatsion harakatlarni yaxshi taqlid qiladi.

Bolaning rivojlanishi jarayonida ko'rish, eshitish va boshqa analizatorlar o'rtasida shartli aloqalar tizimi yuzaga keladi va u takrorlanib turuvchi aloqalar bilan doimo rivojlanib, mustahkamlanib boradi.

Dunyo miqyosidagi statistic ma'lumotlarga ko'ra nutq nuqsonlarining soni ko'payib bormoqda, shuning uchun bolalar va o'smirlarda nutq kamchiliklarini oldini olish dolzarb muammo bo'lib qolgan.

Nutq kamchiliklarini oldini olish muammosi haqida gapirganda bola nutqining normada rivojlanishi uchun zaruriy omillarni o'rganish va bilish juda muhimdir. Bu ma'lumotlar bola nervpsixik holatining muhim ko'rsatkichi hisoblanuvchi nutq rivojlanishiga bevosita taalluqlidir. Uning vazifasi asosan nutq ontogenezing yosh bosqichlarini o'rganish va ijtimoiy shart-sharoitlarni aniqlashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.E.Levina-“Logopediya asoslari”
2. T.B. Filicheva, G.V. Chirkina – “Nutqiy rivojlanishda buzilishlar diagnostikasi va korreksiyasi”
3. S.N. Shaxovskaya – “Bolalarda nutq buzilishlari”
4. A.A. Luriya-“O’quvchilarda afaziya va boshqa nutq buzilishlari”
5. G.S. Kolesov – “Logopediya: nazariya va amaliyot”
6. G. Jo’rayev, D. Mamasoliyev – “Defektologiya asoslari”, Toshkent
7. M.T. Sodirova ~ “Ilohiyot asoslari
8. O’quv qo’llanma.